לעילוי נשמת מרת אימי המזוככת ביסורים
הכ"מ ארלט חנה ע"ה בת פרחה תחי'
שנלב"ע י"ב כסלו התשע"ט
ת.נ.צ.ב.ה

גליון 41
ה'תש"פ

פרשת
תולדות

גליון שו"ת

יגדיל תורה

סימן קנד - קנו

שאלות שנשאלנו והשבנו בס"ד
מימה שחננו ה' בחמלתו יתברך
אורן נזרית
החונה בעיר האבות באר שבע תובב"א

סימן קנד ..... **ג**

בליל טבילה שחל בחנוכה, הנכון הוא שתמתין האשה לשהות בבית כשהבעל ידליק נרות חנוכה בצאת הכוכבים, ולאחר מכן תלך האשה לטבול, אמנם אם האשה מוכרחת לילך לטבילה תחילה, רשאי הבעל להמתין לאשתו להדליק נרות החנוכה לכשתחזור לביתה, אלא אם כן יודע שמסכמת האשה בלב שלם שבעלה ידליק הנרות בזמן צאת הכוכבים, אף שלא בנוכחותה.

סימן קנה ..... **ה**

מותר לכתוב על ידו או על בשרו בדיו על ידי עט וכדומה דבר מה לזיכרון כגון מספר טלפון, ואין בזה איסור של כתובת קעקע.

סימן קנו ..... **ז**

חרם דרבנו גרשום שלא לקרוא במכתב או אגרת של חברו ללא רשותו, אלא אם כן זרקו, ובמכתבים שמצאו מנפטר, ויתכן שיש בהם צוואה מהנפטר, יש להתיר לאחד האחים לעיין בהם אם יש בהם תועלת, ואם אין בהם תועלת לא יתנם לאחרים, כמו כן יש להתיר לפרקים, לבעל לעיין בכתבי אשתו וכן לאשה בכתבי בעלה, וכן בכתבי ילדיהם כדי שיוכלו לקיים מצות תוכחה אם ימצאו כתב שאינו הגון, אמנם לכתחילה אין לקרא גם מכתב שנמצא באשפה או בגניזה, וכן אין לקרא מכתבים שנכתבו לאדמו"ר, או פתקים שנמצאו בסמוך לכותל המערבי.

סימן קנז ..... **יב**

אין לגבר להתבשם כדי שיריחו את ריחו. אולם מותר לבשם את עצמו עם מעט בושם המיועד לגברים שריחו עדין כדי למנוע ריח זיעה מגופו, ולהשרות אויר נעים. ואין לאיש להשתמש בבושם המיועד לנשים.

מפתחות ..... **יז**

גליון שו"ת

יגדיל תורה

מפי
הרב אודן נזדית שליט"א

ניתן להקדיש פרשיות
לברכה והצלחה
ולעילוי נשמת וכיו"ב
פרטים בטל:
0506491414
0509013000

גרפיקה ועימוד:
א.י.ש. אשדוד
052-7627127

למעוניינים ניתן לקבל גיליון זה וכן את הגליונות:

שיחות חיזוק; אשיחה בחוקיך; אשיחה בחוקיך בהלכה; מהמחבר במייל: toraoren@gmail.com

כמו כן ניתן להשיג ספרי המחבר סדרות הספרים: שיחות חיזוק (ה' כרכים); אשיחה בחוקיך (ה' כרכים);

קול חתן; קול שמחה; ומארז דיסקים 'שיעורי יגדיל תורה' בטל: 0509013000 , 0506491414

סימן קנד

(שו"ע אורח חיים תער"ב ס"א)

שאלה:

נשאלתי מידידי הרה"ג גמליאל הכהן רבינוביץ מח"ס "גם אני אודך" ו"פרדס יוסף החדש" על המועדים, בדין אשה שהולכת לטבול בחנוכה, האם הבעל ידליק בזמן מיד, או שיחכה לאשתו להדליק נרות החנוכה לכשתחזור מהטבילה?

תשובה:

בליל טבילה שחל בחנוכה, הנכון הוא שתמתין האשה לשהות בבית כשהבעל ידליק נרות חנוכה בצאת הכוכבים, ולאחר מכן תלך האשה לטבול, אמנם אם האשה מוכרחת לילך לטבילה תחילה, רשאי הבעל להמתין לאשתו להדליק נרות החנוכה לכשתחזור לביתה, אלא אם כן יודע שמסכמת האשה בלב שלם שבעלה ידליק הנרות בזמן צאת הכוכבים, אף שלא בנוכחותה.

א. הנה כיון שמרן השו"ע כתב (סימן תרעב ס"א) אין מדליקין נר חנוכה קודם שתשקע החמה, אלא עם סוף שקיעתה, לא מאחרים ולא מקדימים. וכתבו האחרונים (מ"ב שם ס"ק א) שהוא זמן צאת הכוכבים, כלומר שזמן ההדלקה לכתחילה הוא דוקא בתחילת הלילה, ואילו זמן הטבילה יכול להיות בכל שעה שהיא, גם מאוחר בלילה, לכן יש להקדים ולהדליק נרות חנוכה, ורק אחר כך תלך האשה לטבול.

אולם כיון שכתב הרמ"א (שם) די"א שבזמן הזה שמדליקין בפנים א"צ ליזהר ולהדליק קודם שתכלה רגל מן השוק (ד"ע וטור בשם תוספות), ומ"מ טוב ליזהר גם בזמן הזה. וכן כתב מרן ז"ל (שם) ומיהו הני מילי לכתחלה, אבל אם עבר זה הזמן ולא הדליק, מדליק והולך כל הלילה. וראה מה שהאריך בזה מו"ר מרן הראש"ל שליט"א בספר ילקוט יוסף (חנוכה עמודים רמח – רסב), שהעלה שמדליק בברכה כל הלילה עד עמוד השחר.

ולכן אם יש הכרח שהאשה תטבול קודם, כגון שהמקוה נסגר מוקדם וכיו"ב, אע"פ שמצות נר חנוכה נר איש וביתו, וכיון שהבעל הדליק פטר את האשה, כמו שכתב מרן ז"ל (סימן תרעא ס"ב) כדעת התוספות כמה נרות מדליק, בלילה הראשון מדליק אחד, מכאן ואילך מוסיף והולך אחד בכל לילה עד שבליל האחרון יהיו שמונה, ואפילו אם רבים בני הבית לא ידליקו יותר. ואילו הרמ"א כתב כדעת הרמב"ם די"א דכל אחד מבני הבית ידליק, וכן המנהג פשוט. וכתב המ"ב (שם ס"ק ט) לבד מאשתו, דאשתו כגופו. ובפסקי תשובות (שם) הביא שבסימן תרע"ה (מ"ב סק"ט) כתב בשם עולת שמואל שהנשים אינן מדליקות כי הם טפילות לאנשים, ולפי"ז גם הבנות שאינן נשואות אינן מדליקות, וכן המנהג שרק האב ובניו מגיל חינוך והלאה מדליקים נרות חנוכה. והנשים והבנות שחייבות במצוות נר חנוכה יוצאות י"ח בהדלקת האב.

ב. מ"מ טוב שתהיה האשה נוכחת בשעת ההדלקה, כמו שכתבו האחרונים והביאם המ"ב (סימן תער"ב ס"ק י) וידליק כשבני הבית מקובצים יחד. ובילקוט יוסף (סימן תרע"ז ס"ק א) כתב בעת שמדליק נרות חנוכה לכתחלה יש לו לקבץ את כל בני ביתו הסמוכים על שולחנו שיהיו נוכחים בשעת הברכות וההדלקה, כדי לפרסם הנס. ובהארה (שם) כתב שכן כתב המג"א (סי' תרעב סק"ה) בשם מעגלי צדק ושאר אחרונים, וכ"כ בערוה"ש (שם ס"ו) שלכתחילה ידליק בתחלת הלילה כשבני ביתו מקובצים יחד, וקודם אכילה שאז ההיכר גדול, ואיכא פרסומי ניסא ע"כ, וראה באליה רבה (סי' תרע"ה ס"ק ז), ובבן איש חי (ש"א פ' וישב הל' חנוכה אות א) כתב

ויעמדו אשתו ובניו בשעת הברכה ובשעת הדלקת כל הנרות ע"כ.

וממילא באשה שרגילה להיות נוכחת בשעת הדלקת נרות חנוכה של בעלה, ואם בעלה ידליק שלא בנוכחותה יהיה לה צער מזה שלא זכתה להיות נוכחת בשעת הדלקת נרות, כדאי שהבעל ימתין לשעה שאשתו תחזור מהטבילה, וידליק בנוכחותה, אף שמחמת ההמתנה לאשתו אינו מדליק בתחילת זמן ההדלקה שהיא מצוה מן המובחר, בפרט שלדעת הרמב"ם שאינו יכול לברך אחר חצי שעה מצאת הכוכבים, וראה מש"כ באור לציון (ח"ד עמוד רסא), שיש להיזהר שלא לאחר יותר מחמישים דקות אחר השקיעה, וכן חששו כמה אחרונים לשיטתו משום סב"ל, מ"מ הכרעת רוב האחרונים שאין לחוש לדעת הרמב"ם לפי שמרן פסק כדלעיל שמדליק והולך כל הלילה. טוב יותר לתפוס עיקר הדין ולהתחשב באשתו משום ואהבת לרעך כמוך, ובפרט שיש בזה משום שלום בית, וכבר פסק מרן ז"ל להלכה (סימן תרע"ח ס"א) מי שאין ידו משגת לקנות נר חנוכה ונר שבת, יקנה נר שבת מפני שלום ביתו. וכל שכן לדעת הרמ"א (סימן תרע"א ס"ד) שכתב שבזמן הזה כולנו מדליקין בפנים, ממילא עיקר פרסומי ניסא הוא לבני הבית, וכן כתבו האחרונים שכן הוא בזמננו, שהרי מרן השולחן ערוך (שם סעיף ה) פסק דנר חנוכה מניחו על פתח הסמוך לרשות הרבים מבחוץ. אם הבית פתוח לרשות הרבים, מניחו על פתחו, ואם יש חצר לפני הבית, מניחו על פתח החצר, ואם היה דר בעלייה שאין לו פתח פתוח לרשות הרבים, מניחו בחלון הסמוך לרשות הרבים, ובשעת הסכנה שאינו רשאי לקיים המצוה, מניחו על שלחנו ודיו. ע"כ, וכתב בפסקי תשובות (שם) ולפי"ז בדורות האחרונים שתהילות לאל אין חשש סכנה בהדלקת הנרות מבחוץ יש להדליק נרות חנוכה על פתח ביתו מבחוץ כעיקר התקנה, או עכ"פ על חלון ביתו הפונה לרשות הרבים, אולם רבים וטובים וביניהם גדולי עולם נהגו גם בזמננו להדליק נרות חנוכה בבית מבפנים בדלת כנגד המזוזה, ומצינו הרבה טעמים נכונים ומספיקים להצדיק מנהג זה אף שבימינו אין כלל חשש סכנה להדליק בחוץ. שכ"כ בשו"ת מנח"י (ח"ו סי' ס"ז) ומביא דברי העיטור שבהדיא משמע בדבריו שהניחו המנהג להדליק בפנים, אף שבטלה הסכנה (לשון העיטור בי' הדברות הל' חנוכה "ובשעת הסכנה מניחו על שלחנו ודיו, ואחר שנהגו על הסכנה נהגו"), ובשם אור זרוע (הל' חנוכה אות שכ"ג) "האידנא דליכא סכנה לא ידענא מאי טעמא אין מדליקין בחצרות" מוכח שגם בזמנו היה המנהג כן, ועיי"ש במנח"י שהטעם עפ"י נגלה אפשר לומר כי 'מפני הסכנה' לאו דווקא אלא הוא הדין מפני רוחות וקור, וכמ"ש בערוה"ש (סעי' כ"ד) (וכ"ה בהדיא בריטב"א הנדמ"ח עמ"ס שבת כ"א ע"ב), ובדרכי משה (סק"ט) מביא מרבנו ירוחם "ויש נוהגים להדליקה בפנים משום דשכיחי גנבים", ובשו"ת אמרי נועם (ח"ב סי' כ"ב) מביא ממגילת תענית "ואם מתירא מפני הלצים מניחה על פתח ביתו מבפנים ובשעת הסכנה מניחו על שלחנו" וכו', משמע שיש טעם משום 'לצים' חוץ מענין הסכנה, ומוסבר עפ"י דברי הבני יששכר (מאמר ב' אות מ"ו ומאמר ג' אות ל"ט) בשם ס' עוללות אפרים "בדורות הראשונים שהיתה התורה חביבה עליהם, ובשעה שהתורה חביבה - פזר, היו מניחים נר חנוכה הרומז לאור תורה מבחוץ, על דרך יפוצו מעינותיך חוצה, אבל הדורות הללו שנתמעטה תורה ולומדיה וחכמי הדור אין להם כח להשיב איש מדרכו הרעה וכו', והמשכילים בעת ההיא ימשכו ידיהם מלהאיר בתורתם בראש כל חוצות ומניחו בביתו ודיו, להשיב מעוון אנשי ביתו לבד", וע"ע להצדיק מנהג זה בליקוטי מהרי"ח ["ראיתי לגאונים וקדושים שאף שהיה להם חלון לרשות הרבים מ"מ הדליקו בטפח הסמוך לפתח"], נימוקי או"ח סי' זה (ועיי"ש שכותב שלזקנו בעל בני יששכר זי"ע היה מוכן עששית מזכוכית שאם יבוא משיח צדקנו בב"א, יהיה לו מוכן תיכף להדליק בחוץ), מקראי קודש (סי' ט"ז), שו"ת דבר

יהושע להגרי"מ אהרנברג זצ"ל (ח"א סי' מ'), מועדים וזמנים (ח"ב סי' ק"מ), ועוד יש להוסיף ראיה מתקיעת שופר שבתחילה היו תוקעים בתחילת היום, ומחמת הגזירה קבעוהו לאחר שחרית ושוב לא נשתנה מנהג זה אף דליכא סכנה משום דחיישינן שמא יחזור הדבר לקלקולו (גמ' ר"ה ל"ב ע"ב ותוס' שם, הובא במ"ב סי' תקפ"ח סק"ב). ע"כ. וראה עוד באורך בילקוט יוסף (חנוכה עמודים קסז - קצד), וכ"כ רבי חיים בן עטר זצ"ל בספרו חפץ ה' (שבת כא:) וז"ל: משום דבעינן דהמדליקן נמי ראו יראו וזכור יזכרו זמן מהניסים והנפלאות יאמרו בפיהם, ואם תעשה המנורה בפתח בחצר המדליק הרי זה אינו רואה אלא כשנכנס על פתח החצר, ואחר שנכנס לחצר והיתה כאילו לא היתה ונמצא שנעשית נר חנוכה דוקא לבני רשות הרבים, ותיקן עוברים ושבים ואת עצמו לא תיקן, וג"כ בני ביתו אשר אינם יוצאים ואינם נכנסים והיו כלא היו אף להיותם בנס, ולא יזכרו ניסים אשר עשה י"י להם. וכו' אם כן בזמנם היו חוששין לבני רשות הרבים, והיינו בהיכא דליכא ריעותא לבני הבית, וכגון שהבתים פתוחים לרשות הרבים דאי פתוחים לחצר לא מתקנינן לא בני רשות הרבים ולא בני הבית. ועתה דכל בתינו פתוחים לחצר דאי עבדינן הכי ליכא פירסום לבני הבית מוכרח לעשותה בפתח הבית וכו'. ע"כ. ועוד יש להוסיף שבזמננו נהגו להלך ברחוב גם בשעה מאוחרת, לכן יש מקום לאחר בעת הצורך את זמן הדלקת הנרות.

ולכן ראוי להמתין לאשתו שידליק בזמן שתחזור מהטבילה, אולם אם יודע שאשתו מסכמת בלב שלם שבעלה ידליק בזמן צאת הכוכבים, ולא תצטער מזה שלא היתה נוכחת בשעת ההדלקה לפי שיודעת שמצות נר חנוכה איש וביתו, כמבואר בשו"ע (סימן תרע"א ס"ב) שאפילו רבים בני הבית לא ידליקו יותר, וגם לרמ"א שכתב (שם) שי"א שכל אחד מבני הבית ידליק, וכתבו האחרונים לבדו מאשתו, דאשתו כגופו, באופן זה טוב יותר לחוש לדעת הרמב"ם ולהדליק בזמן ואשה יוצאת ידי חובה בהדלקת הבעל, וטוב שהנרות יהיו דלוקים בזמן שחוזרת האשה לביתה, שגם האשה תרגיש בקדושת נרות החנוכה, ואם כבר כבו תוכל להדליקם שוב ללא ברכה.

סימן קנה

(שו"ע יורה דעה סי' ק"פ ס"א)

שאלה:

נשאלתי מהרב מתתיהו גבאי שליט"א מח"ס בית מתתיהו ירושלים האם מותר לכתוב לכתחילה על היד רשימות עם עט וכדומה, או שיש בזה איסור משום כתובת קעקע.

תשובה:

מותר לכתוב על ידו או על בשרו בדיו על ידי עט וכדומה דבר מה לזיכרון כגון מספר טלפון, ואין בזה איסור של כתובת קעקע.

א. נאמר בתורה בפרשת קדושים (ויקרא פרק יט, כח) "וְשֶׂרֶט לָנֶפֶשׁ לֹא תִתְּנוּ בִּבְשַׂרְכֶם, וּכְתֹבֶת קַעֲקַע לֹא תִתְּנוּ בָּכֶם אֲנִי ה'", ובמשנה במסכת מכות (כא.) מובא: הכותב כתובת קעקע, כתב ולא קעקע, קעקע ולא כתב, אינו חייב עד שיכתוב ויקעקע בדיו (בידו), ובכחול ובכל דבר שהוא רושם. ר"ש בן יהודה משום ר' שמעון אומר: אינו חייב עד שיכתוב שם את השם, שנאמר: וכתובת קעקע לא תתנו בכם אני ה'. וכתבו התוספות (גיטין כ: ד"ה בכתובת קעקע) וזו לשונם: מדאורייתא ליכא איסורא עד שיכתוב

ויקעקע בדיו ובכחול, כדתנן בפ"ג דמכות (דף כא.) ומיהו איסורא דרבנן איכא הכא. אמנם בתוספות הרא"ש (שם) הגירסא היא: וליכא איסורא כדתנן בפרק בתרא דמכות עד שיכתוב ויקעקע ויכחול, עכ"ל.

והרמב"ם (בפי"ב מהלכות ע"ז הי"א) כתב: כתובת קעקע האמורה בתורה, הוא שישרוט על בשרו וימלא מקום השריטה כחול או דיו או שאר צבעונים הרושמים. וזה היה מנהג עכו"ם, שרושמים עצמם לעבודת כוכבים, כלומר שהוא עבד מכור לה ומורשם לעבודתה. ומעת שירשום באחד מדברים הרושמים אחר שישרוט באיזה מקום מן הגוף, בין איש בין אישה – לוקה. כתב ולא רשם בצבע או שרשם בצבע ולא כתב בשריטה – פטור עד שיכתוב ויקעקע. שנאמר וכתובת קעקע, עכ"ל. ומוכח מדברי הרמב"ם שאף לרשום בצבע או בדיו על בשר ללא קעקוע אסור. וכן כתב לאסור בספר קובץ על הרמב"ם שם, אלא שצידד להקל בצירוף דעת הרי"ף והרא"ש דס"ל כר"ש דאינו חייב עד שיכתוב שם השם, וכ"כ בספר מנחת חינוך (מצוה רנג) לאסור על פי דברי הבית שמואל אה"ע (סימן קכד אות טז) שאפילו כתב ולא מלאו בדיו הוי איסור מדרבנן, אלא שסיים המנחת חינוך שאף איסור דרבנן ליכא, אלא בכתב קיים ואינו יכול למוחקו כמו השריטה עצמה, אבל כתב בעלמא על גופו או בדיו או בסיקרא אין כאן איסור.

ב. ובשו"ת דברי דוד טהרני (חלק ב' יורה דעה סימן ל') הביא בשם ספר בארות המים, שבאר את דברי הרמב"ם שכתב פטור. וכתב דממה שלא כתב הרמב"ם ומכים אותו מכת מרדות, משמע שמכיוון שאין עניין זה אסור אלא מחוקות הגויים – כל שלא עשה כחוקות הגויים, דהיינו חקק וצבע, אינו אסור. ופטור שכתב הרמב"ם התם היינו מותר, וכמ"ש הב"י (יו"ד סימן קפ) דלישנא דפטור דנקט רבנו לאו דוקא דאיסורא נמי משמע, דליכא במילתא עכ"ל, ונעלם זה ממח"ס שפת מלך (שם) שכתב בדעת הרמב"ם שפטור אבל אסור, ומינה לנ"ד דפטור היינו מותר, וכן דייק בספר משנת חכמים (ל"ת נז דקכ"ב ע"ב) מדברי הרמב"ם שכתב פטור ולא כתב לוקה מכת מרדות, דמשמע אפילו איסורא ליכא בעשה חד מנייהו ע"ש, ודבריו נכוחים למבין שהרמב"ם לשון המשנה נקיט ואזיל וכמו שכתב מר"ן בכסף משנה (פי"ב מה' ע"ז ה"ז) שאף שהרמב"ם כתב שאם גלח זקנו במספרים פטור, מ"מ סירכא דלישנא דמתניתין נקט ולאו דווקא אלא לכתחילה נמי שרי עכ"ד, וא"כ ה"ה הכא דלישנא דמתניתין נקט. וכ"כ הגר"ח קנייבסקי בספרו שיח השדה (קונטרס פתשגן הכתב סימן יח) שהביא כמה ראיות שהרמב"ם כתב לשון פטור והוא גופיה במקום אחר כתב שהוא מותר לכתחילה וסיים דמינה לנ"ד. וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"ג סימן קיא) כתב שדברי המנחת חינוך תמוהים, שהרי בבית שמואל כתב בזו הלשון: כתב ולא מילא בדיו, ובאור דבריו ששרט ולא מילא את השריטה בדיו, אבל כתב ולא קעקע כלל – לא נשמע מזה לאסור, עכת"ד. ודבריו נכונים מאוד.

ולכן מכיוון שרוב ככל הפוסקים דעתם להקל, וגם דברי הרמב"ם אינם מוכרחים לאסור, הוי ספיקא דרבנן. ובצירוף דברי המנחת חינוך להקל בדיו שאינו מתקיים. ובצירוף דברי הרא"ש והרי"ף דס"ל דהלכה כר"ש שאינו חייב עד שיכתוב שם ה', מותר לכתחילה לכתוב בדיו על ידו לזיכרון וכדומה. וכן הביאו בתשובה הרה"ג שי עמר שליט"א. וכן ראיתי בספר משנת אברהם (ח"ב עמוד קל"ב) שכן שמע מהגרש"ז אוירבך זצ"ל שמותר לכתחילה לכתוב בעט על בשרו, ואין בזה אפילו איסור מדרבנן, כי אינו כתב המתקיים כשמתכוון למוחקו תוך זמן קצר (ואינו דומה לכתיבה בשבת). עכ"ד, וכ"כ להיתר בשו"ת דברות אליהו (ח"ו סימן כ"ז), וכ"כ להיתר בשו"ת כי מציון תצא תורה (עמוד שס) בשם הגאון רבי אביגדור נבנצאל שליט"א (וראה מש"כ בהארה שם).

סימן קנו

(שו"ע יורה דעה סי' של"ד)

שאלה:

נשאלתי בשאלה ששלח הרה"ג יעקב אהרן סקוצילס שליט"א בענין חרם דרבנו גרשום באחד שנפטר והשאיר כמה מכתבים וביניהם דברים סגורים ודברים פתוחים ולא ידעו בני המשפחה מה לעשות, מצד אחד לפי הטעם של רכילות אפשר לחשוש לזה, לפי הטעם של גניבת דעת אין ידוע אם יש כאן איסור, ומ"מ מאחר ויש כאן תועלת רב אולי זה מעביר את החרם מלהיות חל במקרה כזה, כיון שיכול להיות צוואה וכדומה לזה. והיה נראה מסברא לומר שמותר.

וכן האם החרם קיים אצל בעל ואשתו שלא לקרוא מכתבים, וכיצד נוהגים היום שיש אנשים עם מחשבים וכדומה שיש כל מיני כיתובים שם, האם צריך תמיד לבקש רשות מהבעל או אשתו לקרוא, וכן לגבי בני ביתו?

עוד פרט בחרם אם אחד מוצא מכתב בחוץ בתוך האשפה, או בתוך אשפה של בית מדרש, וכדומה האם מותר לקרוא מזה, או שמא אין זה ודאי שהוא מפקיר את זה, רק אפשר לומר שבעל המכתב לא רצה לשמור דפים מיותרים.

וכן אדמו"ר שמקבל קוויטל וכדומה, ומונח הקוויטל על השלחן, האם מותר למשב"ק וכדומה לקרוא מה שכתוב שם, כי אע"פ שהאדמו"ר או פלוני לא מקפיד שיקראו את זה, מ"מ שמא צריכים לקבל רשות מהכותב ולא מהמקבל, וצ"ע למעשה, ואולי יסוד השאלה האם ניתן רשות למקבל המכתב לתת רשות לאחרים להסתכל במכתב או דוקא הכותב יכול לתת רשות. וצ"ע.

תשובה:

חרם דרבנו גרשום שלא לקרוא במכתב או אגרת של חברו ללא רשותו, אלא אם כן זרקו, ובמכתבים שמצאו מנפטר, ויתכן שיש בהם צוואה מהנפטר, יש להתיר לאחד האחים לעיין בהם אם יש בהם תועלת, ואם אין בהם תועלת לא יתנם לאחרים, כמו כן יש להתיר לפרקים, לבעל לעיין בכתבי אשתו וכן לאשה בכתבי בעלה, וכן בכתבי ילדיהם כדי שיוכלו לקיים מצות תוכחה אם ימצאו כתב שאינו הגון, אמנם לכתחילה אין לקרוא גם מכתב שנמצא באשפה או בגניזה, וכן אין לקרא מכתבים שנכתבו לאדמו"ר, או פתקים שנמצאו בסמוך לכותל המערבי.

בשו"ת עשה לך רב (חלק א סימן מב) הקדים בענין זה שיש המסתמכים על מה שכתב הרשב"א בתשובותיו הביאה מרן הב"י בטור אבן העזר סי' א (בשם מהרי"ק וחזר לציין כל הנ"ל גם לקמן בסי' ע"ו) שלא התקין רגמ"ה תקנותיו אלא עד סוף האלף החמישי. וכך העתיק מרן בשו"ע (שו"ע אה"ע עו י) שלא החרים אלא עד סוף האלף החמישי. ובאמת שאין דבר זה פשוט וברור כל כך, שלא כתב הרשב"א דבר זה בודאות אלא "שמענו" שלא גזר אלא לזמן עד סוף האלף החמישי, וכבר כתב הרב משכנות יעקב (בתשובותיו סי' א') שכמה גדולים בתחלת האלף הששי כמו הר"ן ומרדכי ומהר"מ מרוטנבורג ועוד שלא הזכירו קולא זאת עיין שם, אלא שכבר כתב הרמ"א (שם בהג"ה) שמ"מ התקנה והמנהג במקומם עומדים, הכונה באותם מקומות שהי' החרם עד סוף האלף החמישי. (כי בארצות המזרח לא פשטו כל תקנותיו של רגמ"ה דרך משל ענין נישואי שתי נשים שעל דין זה נאמר כל הנ"ל).

ולעצם תקנותיו ייאמר שזכה רגמ"ה למה שלא זכו רבים מגדולי הראשונים בתקנותיהם, משום שתקנותיו לא היו צרכי שעה בלבד, והמעיין יראה שיש בהן משום סייג לאיסורי תורה או לפחות לדברי חכמים, ולכן, אף שמעיקר הדין כל תקנה שהותקנה לזמן מסויים אפילו בחרם

בטלה בתום הזמן (עיין בביצה ה'. תד"ה כל), תקנותיו של רגמ"ה נתקבלו גם לאחר תום הזמן שהגביל הוא עצמו.

וכמה החמירו גדולי הפוסקים בכך, וכבר כתב מהרי"ק (שורש ק"י והעתיק דבריו הסמ"ע בחושן - משפט סי' רסז' סק"ד) וז"ל, "אם הכריז בביהכנ"ס להחזיר אבידה בתקנת ר"ג ויש אנשים שאומרים שנמסר להם הדבר בסוד, יש לנדות מי שישתדל לבטל גזירת רבנו גרשום ואפילו אם נשבע שלא לגלות לא יועיל".

יש לציין עוד מ"ש הרב "תשובה מאהבה" (בתשובותיו ח"א סי' קי"ז) וז"ל: "באופן דומה נקבע דינם של חייבי לאוין של העוברים על חרם דרבנו גרשום, שקידושיהם תופסים למרות שעבר עבירה". הנה כלל לנו הרב איסורי תורה (חייבי לאוין) והעוברים על חרם דר"ג כאחת.

כל זה כתבנו כדי להתיחס אל תקנותיו של רגמ"ה היחס הראוי להן, ולדון בכל שאלה המתעוררת מכח תקנות אלה כפי שדנים בכל האיסורים הנובעים מאיסורי תורה ומתקנות חכמים. ע"כ.

והנה ראיתי שכתב הרה"ג ישועה רטבי שליט"א תשובה בכיו"ב, ואביא דבריו בתוספת קצת ללמוד לנד"ד.

המקור לחרם דרבנו גרשום

א. בגמרא יומא (ד:) מובא: "מניין לאומר דבר לחבירו שהוא בבל יאמר, עד שיאמר לו לך אמור - שנאמר וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר". כלומר, אדם שאומר דבר לחברו, גם אם לא נאמר במפורש לא להעביר לאחרים - אסור לו לספר זאת לאחרים, ורק אם יש אישור מפורש לספר לאחרים - ניתן להעביר הלאה את הדברים.

המאירי (שם) הדגיש: גם אם הדברים לא נאמרו כסוד - אין לספר עד קבלת אישור מפורש: "וממה שנאמר שם לאמר, כלומר שאמר לו דברים אלו על מנת שיאמרם, למדנו דרך ארץ למי שאומר דבר לחבירו אף על פי שלא מסרה לו בסוד שהוא בבל יאמר, אא"כ אמר לו בעל דבר, שהוא אומר לו אותן הדברים בלך אמור, והוא ענין אומרו נאמן רוח - מכסה דבר, כלומר דבר אף על פי שאינו סוד, והולך רכיל מגלה סוד - אף על פי שנאמר לו בסוד".

מהר"ם מינץ (סימן קב) כתב את התקנות שתיקן רבנו גרשום מאור הגולה. בתקנה עג מובא: "חרם שלא לראות בכתב חבירו ששולח לחבירו בלי ידיעתו אסור, ואם זרקו מותר".

בשו"ת רש"י (סימן ע) מובא לגבי חרם אחר של רבנו גרשום: "רבנו גרשום מאור הגולה שמפיו אנו חיין כולנו, וכל [בני] גלות אשכנז וכותים תלמידי תלמידיו הן... ומה שהתירו הקהל קבלון כל גזירה שעליהם מפני אימת פורענות, וסבורים אתם דאף גזירת גדול העולם בכלל... - לא אמרינן אלא בגדול הימנו. דהא תנן משנה שלימה בפסיקתא, אין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו אא"כ גדול הימנו בחכמה ובמניין, חלילה לי מליטול את השם להתיר הנידוי, רק יקבל עליו הדין וירצה חבירו ויתירו לו".

וכך כתב גם הרא"ש (כלל מג סימן ח): "חכם אחד היה בארצנו והיה שמו רבנו גרשום, תיקן תקנות טובות בענין גירושין, והיה בימי הגאונים ז"ל, ותקנותיו וגזרותיו - קבועות ותקועות כאלו נתנו מסיני, בשביל שקבלום עליהם ומסרום לדור דור".

וכ"כ בבאר הגולה (יורה דעה ס"ס של"ד) "חרם שלא לראות בכתב חבירו אלא אם כן זרקו", וכ"פ בערוך השולחן (יורה דעה סימן שלד סעיף כא) להלכה: "ושלא לקרא מכתב חבירו שלא ברשותו, אא"כ זרקו. ואני מסתפק בזמן הזה שהרבה שולחים מכתבים פתוחים על הבי

דואר, אם מותר לקרא בהם, כיון שאינו מסתיר אותו". כלומר גם במכתב שנמצא במקום גלוי - ערוך השולחן מסתפק אם ניתן לקרוא בו, ק"ו במסמך שהועבר באופן אישי ולא פורסם לרבים שיש איסור להעבירו לאחר.

הטעמים לחרם

ב. באנציקלופדיה תלמודית (כרך יז, חרם דרבנו גרשם) הובאו מספר טעמים לאיסור קריאת מסמך של חברו ללא הסכמתו:

א. מהרח"ש (תורת חיים ח"ג סי' מז) באר: השימוש במסמך שכתב חברו נועד לצורך תועלת מסוימת, ואם משתמש בדבר ששייך לחברו לתועלתו נחשב כשואל שלא מדעת שדינו כגזלן, וכבר כתב בסידור הגר"א מובא: כאשר אדם אומר בווידוי גזלנו - לא יחשוב שמעולם לא גזל, כי ישנן מספר דרכים של גזל שאנשים נכשלים בהם, למשל שואל שלא מדעת, או קורא מסמך חברו, או מסתכל בבית חברו, כמבואר ברמ"א בסימן קנד סעיף ג: "י"א שצריך ליזהר אדם מלהסתכל בבית חברו, עד שהוא נתפס כגנב בראייה", כי הוא משתמש בתוכן המסמך שהתגלה לו, לכן אסור גם אם מתכוון לדבר מצווה. (מהרח"ש דן באדם שלקח בכוח מהדוור מכתב שהיה מיועד לחברו, פתח את המכתב ולא הסכים להעבירו לנמען).

ב. מהרח"ש סיים: אם אדם קרא מסמך שכתב חברו ובכך נגרמה פגיעה כלכלית, למרות שמעיקר הדין היזק זה נחשב לגרמא, "אך מ"מ ראוי לייסרו למי שעשה פועל כזה, כיון שעבר על חרם קדמונים דלגדור גדר. ועוד שאף שאמרו גרמא בנזיקין פטור היינו שאם עשאו פטור מתשלומין, אבל לכתחלה אסור לגרום שום היזק, ואין ספק שפועל כזה רוב פעמים גורם היזק רב לגלות סודות האדם, ואף אם לא יהיה בממון יהיה בדבר אחר, ולכן ראוי לעשות סייג ולגדור גדר ולייסר למי שעשה כזאת, כפי הנראה לב"ד צורך לפי הענין, והנשארים ישמעו ויראו". כלומר יש צורך בשמירה על סודותיו של אדם וכ"כ בספר שערי תשובה לרבנו יונה (שער ג בס"ק רכה) מובא: "וחייב האדם להסתיר הסוד אשר יגלה אליו חברו דרך סתר, אף על פי שאין בגלוי הסוד ההוא ענין רכילות, כי יש בגלוי הסוד נזק לבעליו וסבה להפר מחשבתו, כמו שנאמר (משלי טו, כב): "הפר מחשבות באין סוד", והשנית - כי מגלה הסוד אך יצא מדרך הצניעות והנה הוא מעביר על דעת בעל הסוד, ואמר שלמה המלך עליו השלום (שם כ, יט): "גולה סוד הולך רכיל", רצונו לומר: אם תראה איש שאיננו מושל ברוחו לשמור לשונו מגלוי הסוד, אף על פי שאין במחשוף הסוד ההוא ענין רכילות בין אדם לחברו - תביאהו המדה הזאת להיות הולך רכיל שהוא מארבע כתות הרעות, אחרי אשר אין שפתיו ברשותו לשמרן".

ג. בשו"ת הלכות קטנות (חלק א סימן רעו) מובא: "בלאו הכי (גם אם לא כתוב בתחילת המסמך חדר"ג, או לא כתוב פגי"ן = פורץ גדר ישכנו נחש) - נראה שיש איסור לבקש ולחפש מסתוריו של חבירו, ומה לי לא תלך רכיל (בעמיך) לאחרים או לעצמו".

ד. הגר"ח פאלאג'י בספרו חקקי לב (יו"ד סימן מט) באר: איסור חרם דרבנו גרשום בקריאת מסמך שכתב חברו הוא משום גניבת דעת.

ה. הגר"ח פאלאג'י הביא הסבר נוסף: האיסור הוא משום ואהבת לרעך כמוך, וכדברי הגמ' במסכת שבת (לא.): "דעלך סני לחברך לא תעביד - זו היא כל התורה כולה, ואידך - פירושה הוא".

הנ"מ בין הטעמים תהיה האם חרם זה שייך גם אצל גוי: לפי הטעם האחרון, החרם שייך רק בישראל, כי רק בישראל אמר ואהבת לרעך כמוך, אבל לפי שאר הטעמים - אסור גם בגוי, כי יש איסור גזל בגוי ואיסור גניבת

דעת בגוי. (הגר"ח פאלאג'י דן ביהודי שיש לו עסק יחד עם גוי, וחושש שהגוי מנסה לרמות אותו. כעת היהודי מצא מכתב שכתב הגוי והשאלה היא האם מותר לו לפתוח את המכתב או שיש חשש לחדר"ג).

הגר"ח פאלאג'י הסיק: חרם דרבנו גרשום - אכן שייך גם בגוי בגלל הטעמים שהתייחסו לגזל, אך במקרה ספציפי זה - מותר לפתוח את המכתב, זאת מכיוון שיש חשש להיזק ליהודי.

הגר"ח פאלאג'י בספרו רוח חיים (חו"מ סוף סימן כז) כתב: "ועל ענין מה שלקחו איגרות בלתי ידיעת הבעלים - איכא משום חרם רבנו גרשום מאור הגולה ז"ל, דאפילו שהיא פתוחה, שמא המשלחה מקפיד שלא ידעו אחרים והוא אסור... ואין צורך להאריך כי נלאתי נשא לכפול הדברים פעמים רבות".

במלכים (א פרק ב פסוק ה) מסופר שדוד המלך לפני פטירתו צווה לשלמה המלך: "וְגַם אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לִי יוֹאָב בֶּן צְרוּיָה". רש"י באר: "שהראה הספר ששלח דוד ביד אוריה". מכאן למד החקקי לב, שיש איסור להראות מסמך שכתב חברו לאדם אחר, גם אם במסמך לא מצוי סוד או כל דבר מגונה.

הרמ"א (יורה דעה סימן שלד סעיף כב) כתב: "מי שעבר על גזירת רבנו גרשום מאור הגולה, אם עבר בשוגג - אין צריך התרה".

בשו"ת בית דוד (רבי יוסף דוד שאלוניקי יו"ד סימן קנח) מובא: אדם שעבר על חרם דרבנו גרשום בשוגג, כי לא היה מודע לחרם - עדיין צריך כפרה ככל עובר על חרם בשוגג. צריך לציין שהבית דוד דיבר על מקרה בו היה כתוב במפורש חדר"ג, כך שהיה עליו לעלות בדעתו שאסור לפתוח ולכן צריך כפרה.

רש"י על הפסוק (ויקרא פרק יט פסוק טז) "לֹא תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ" - כתב: "לכך אני אומר שלשון רכיל - לשון הולך ומרגל". וכך נראה שהבין הרמב"ם (הלכות דעות פרק ז הלכה א): "המרגל בחבירו - עובר בלא תעשה, שנאמר לא תלך רכיל בעמיך, ואף על פי שאין לוקין על דבר זה - עון גדול הוא וגורם להרוג נפשות רבות מישראל, לכך נסמך לו ולא תעמוד על דם רעך, צא ולמד מה אירע לדואג האדומי".

מקרים בהם אין חרם דרבנו גרשם

ג. בשו"ת עשה לך רב (שם) כתב אם חרם רבנו גרשום נוהג גם במקום מצוה או לאו. דעת מרן בשו"ע (שו"ע אבן - העזר סי' א' ס"ט) היא שבמקרה של יבום לא החרים ר"ג ופשוטה כוונתו שהיבום הוא מצוה, ולכן מותר לו ליבם אף שהוא נשוי, והוסיף הרמ"א שם: וה"ה בכל מקום דיחוי מצוה כגון ששהה עם אשתו עשר שנים ולא ילדה, ומקור הדברים בגדולי הראשונים שציין הוא עצמו (המרדכי הרשב"א ומהר"מ פאדווה) ומענין נימוקו של הרשב"א: הדעת נוטה שלא גזר בכל הנשים ובכל המגרשים, שלא עשה אלא לגזור בפני הפריצים והמעוללים בנשותיהם שלא כראוי, אבל לא על דעת שתתפשט תקנתו באותן שאמרו חכמים שיוצאים שלא בכתובה... אבל באלו שאמרו שהוא מן הדין או שחייב לגרש או לישא אחרת לא גזר הצדיק בכל מה שאמרנו. ע"כ.

לעומת זאת הביא הרמ"א שם דעת החולקים וסוברים דחרם ר"ג נוהג אפילו במקום מצוה ואפילו במקום יבום, (ושם ציין בעלי סברא זאת הגהות המרדכי ונ"י ועוד האריך שם בדרכי משה יעויין שם), והדברים ארוכים ביותר, יעויין בשדי חמד מערכת אישות סי' ב', ובאוצר הפוסקים אבן העזר סי' א' סעיף ט' אות ס"ח.

ונציין פרט חשוב, והוא כי המקור לדעת החולקים הסוברים כי תקנת רגמ"ה נוהגת אפילו במקום מצוה יש לה מקור בש"ס (יבמות ס"ב. ויעויין בבאור הגר"א) ואין כאן מקומו להאריך.

אלא שלהלכה פשוט שכיון שמרן פסק שאין דיחוי מצוה במקום תקנת רגמ"ה, וכך נראית גם דעת הרמ"א שהביא סברא זאת תחלה בסתם ואח"כ הביא הסברא השניה החולקת, ומשמע שדעתו שאין דיחוי מצוה במקום תקנת רגמ"ה, ונוסיף לציין, שאף לדעת הסוברים שתקנות רגמ"ה עומדות גם במקום מצוה, עכ"פ פשוט שבמקום עבירה לא גזר כלל ועיקר (ויעויין עוד באהע"ז סי' קי"ט בפתחי - תשובה בסוף סק"י). ע"כ ולפי"ז יש ללמוד לנד"ד.

קריאת מסמך שנזרק לפח - מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג סימן אלף כב) כתב: "חרם שלא לראות בכתב חבירו ששולח לחבירו בלא ידיעתו אסור. ואם זרקו - מותר. וכך מובא בבאר הגולה (יו"ד סימן שלד): "חרם שלא לראות בכתב חבירו שלא ברשותו אלא אם כן זרק". כלומר מותר להסתכל במסמך שזרוק בפח.

אבל בשו"ת עשה לך רב (חלק ה סימן קח) מובא: אין לקרוא מכתב שנמצא בגניזה, כי מסתבר שבעל המכתב הניחם במקום גנוז בכדי שלא יקראום. "וכך עדיף כשלעצמו (גם אם נניח שיש ספק בדבר והנחתנו הנ"ל אינה נכונה), שכן - צריך אדם לרסן את יצר הסקרנות הטבועה בו". (היום מציאות זו תתכן גם בפחי מחזור לניירות).

חשש להיזק ממוני - לעיל הובאו דברי הגר"ח פאלאג'י בספרו חקקי לב (יו"ד סימן מט), שאם יש חשש להיזק ממוני - מותר לפתוח את המכתב. וכן ניתן להביא הוכחה מהסיפור של בר הדיא שפתר את החלומות לרבא בצורה שלילית, ורבא פתח את הספר שנפל מבר הדיא וראה שאכן בר הדיא הוא זה שהזיקו. (כך מבואר במסכת ברכות דף נו עמוד א: "בהדי דקא סליק - נפל סיפרא מיניה, אשכחיה רבא וחזא דהוה כתיב ביה: כל החלומות הולכין אחר הפה. אמר: רשע! בדידך קיימא וצערתן כולי האי! כולהו מחילנא לך, בר מברתיה דרב חסדא").

אפרושי מאיסורא - בשו"ת עשה לך רב (חלק א סימן מב) מובא: מותר לאיש חינוך לפתוח מכתב של תלמיד אם חושש שיש שם בעיות צניעות וכד', "אלא שהנני מוסיף תנאי ברור, שאת המכתבים יקרא אך ורק המחנך שלו בלבד, תוך ידיעה ברורה שכל מה שיתגלה לו בקריאתם - הוא בחינת סוד שאסור לגלותו לשום אדם, ולבא לפומיא לא גליא, שכל זה לא הותר אלא למנוע תוצאות שליליות ולחנך בדרך התורה והמצוה".

וכך גם כתב הגר"י זילברשטיין (אבני חשן חלק ב עמוד תקס"ח) כתב: "ושמענו שהגר"ח מוולוזין הורה למזכירו שיפתח את כל המכתבים שהגיעו לתלמידי הישיבה, שמא יש בהם תלמיד שאינו הגון, ויוכל ר' חיים להוכיחו".

האם העובר על החרם פסול לעדות

ד. נחלקו הראשונים בשבועת ביטוי, האם נקרא חשוד על השבועה, רק כאשר נשבע על העבר, או גם אם נשבע על העתיד. לדעת רש"י (שבועות דף מו: ד"ה שבועת), רק הנשבע על העבר, כגון הנשבע שאכל ובפועל לא אכל ולהיפך - נחשב לחשוד על השבועה, שכן בשעה שנשבע - הוציא דבר שקר מפיו, במקרה זה לא ניתן ללמד עליו כל זכות, כגון תקפו יצרו, שהרי לא קשה להתגבר על דיבור שקר, אבל הנשבע לעתיד, ולאחר מכן עבר על שבועתו - אינו נקרא חשוד על השבועה, שכן יתכן ובאמת בשעה שנשבע, התכוון לקיים את שבועתו, אלא שכפאו יצרו לאכול, לכך אינו נקרא חשוד.

התוס' (תוס' שם ד"ה אבל) הבינו בדעת רש"י, שמי שעובר על חרם שגזרו הציבור - אינו נקרא חשוד, כי ניתן לומר שהוא קיבל את החרם באמת ולא חשב לעבור על החרם. אומנם לדעת ר"ת גם העובר על שבועה לעתיד - נקרא חשוד, וגם העובר על החרם נחשב כחשוד על השבועה, אומנם המשנה לא שנתה את המקרה של שבועת ביטוי, אך כל העובר על לאו או על החרם - פסול לשבועה.

השלכה מעשית ממחלוקת זו תהיה באדם שעובר על החרמים של רבנו גרשום מאור הגולה, האם פסול לשבועה. השולחן ערוך (בחושן משפט סימן צב סעיף ב) כתב את שיטת ר"ת בסתם, ואת שיטת רש"י בשם וי"א. (מובא בשלטי גיבורים מס' שבועות דף כט: ס"ק א). וכן פסק בשו"ע חו"מ (סימן לד סעיף ה).

הסמ"ע (בסימן לד ס"ק י) העיר: "אבל המועל בחרמות תקנות הקהילות - אין לפסול לעדות, דאל"כ לא יוכשר אחד מאלף". כלומר מי שעובר על תקנות הקהל - לא פסול לעדות.

הפתחי תשובה (שם סימן צ"ב ס"ק ב) כתב בשם כנסת הגדולה (הגהות טור ס"ק ט): לאור מחלוקת הפוסקים, אנו בספק האם נתבע החשוד על שבועה להבא, נקרא חשוד על שבועה, ומכיוון שיש ספק - לא ניתן להוציא ממון, שכן הנתבע יכול לומר קים לי כשיטת רש"י שאני לא חשוד, אך הב"ד אינו יכול להשביעו, שכן המחבר פסק כר"ת, שהוא חשוד, לכן: "ופטור הנתבע בלא שבועה".

אבל בספר שער משפט (בס"ק ב) מובא: לא ניתן לפטור את הנתבע, שכן הספק אינו על גוף השבועה, האם הנתבע חייב שבועה או לא חייב שבועה, אלא הספק הוא האם הנתבע יכול להישבע או לא יכול להישבע. כך שאין הנתבע יכול לומר קים לי כשיטת רש"י, לכן עליו לשלם.

השלכות מעשיות מחרם דרבנו גרשם

ה. ישנן מספר השלכות מעשיות הנאסרות בגלל חרם דרבנו גרשם:

א. אסור לקרוא מסמך שכתב חברו ללא ידיעתו. וכן אסור לקרוא יומן פרטי של חברו.

ב. אסור לקרוא מסמך שהתקבל בפקס ולא מיועד עבורו.

ג. אסור להסתכל על המחשב או במכשיר הנייד של חברו ללא אישורו.

ד. אסור לתלמידים להסתכל בציון מבחן של חבריהם ללא הסכמתם, לכן אין למורה לתת את המבחנים לאחד התלמידים שיחלקם.

ה. אסור להעביר התכתבויות במייל או במסרונים לצד שלישי ללא אישור הצד השני.

ו. אסור להתקין מכשיר או תוכנה של האזנות סתר, או להקשיב לשיחה של אחרים ללא ידיעתם.

ז. החדרת תוכנת ריגול באפליקציות ללא ידיעת המשתמשים אסורה.

ח. אסור להתקין במחשב את תוכנת האגרון שחושפת פרטים אישיים של כל תושבי המדינה. ע"כ.

לכן בנד"ד כל שיש צד של מצוה כגון צוואה שהוא מצוה לקיים דברי המת כמבואר בשו"ע (חו"מ סימן ר"נ סכ"ג), או אפרושי מאיסורא, יש להתיר, שיש לומר שלא גזר ר"ת במקום מצוה וכ"ש במקום עבירה. אבל אם אין צד מצוה או אפרושי מאיסורא אין להתיר.

סימן קנז

(שו"ע יורה דעה סימן קפ"ב ס"ה)

שאלה:

נשאלתי האם מותר לאיש לשים על גופו בושם?

תשובה:

אין לגבר להתבשם כדי שיריחו את ריחו. אולם מותר לבשם את עצמו עם מעט בושם המיועד לגברים שריחו עדין כדי למנוע ריח זיעה מגופו, ולהשרות אויר נעים. ואין לאיש להשתמש בבושם המיועד לנשים.

א. הנה בגמרא ברכות (מג:) מובא תלמוד תנו רבנן: ששה דברים גנאי לו לתלמיד חכם: אל יצא כשהוא מבושם לשוק, ואל יצא יחידי בלילה, ואל יצא במנעלים המטולאים, ואל יספר עם אשה בשוק, ואל יסב בחבורה של עמי הארץ, ואל יכנס באחרונה לבית המדרש, ויש אומרים: אף לא יפסיע פסיעה גסה, ואל יהלך בקומה זקופה. אל יצא כשהוא מבושם לשוק - אמר רבי אבא בריה דרבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: במקום שחשודים על משכב זכור. אמר רב ששת: לא אמרן אלא בבגדו, אבל בגופו - זיעה מעברא ליה. אמר רב פפא: ושערו כבגדו דמי, ואמרי לה, כגופו דמי.

וכ"פ הרמב"ם (הלכות דעות פרק ה הלכה ט) מלבוש תלמיד חכם וכו' לא יצא מבושם לשוק ולא בבגדים מבושמים ולא ישים בושם בשערו, אבל אם משח בשרו בבושם כדי להעביר את הזוהמא מותר. ע"כ.

ומזה משמע שאין איסור לגבר לבשם את עצמו, (ועיין בשו"ת מהר"ם שיק חיו"ד סי' קעג שתמה באמת מדוע אין בזה משום לא ילבש), דמוכח שם בגמ' ששאר אנשים היו יוצאים מבושמים לשוק, ולא היה בזה משום תיקוני נשים, אולם מאחר ועם הדורות השתנה הדבר ודבר זה הוא רגילות של הנשים, לכן יש חילוק אם זה בישום שניכר וזה כצורת עשיית הנשים לבין בישום עדין, שאף גברים מתבשמים כן, וכן כתב בשו"ת באר משה (לרבי משה שטרן, ח"ד סי' קיט) שכתב להתיר בסבון שאין ריחו חזק, ובשו"ת באר שרים (ח"ו סי' נט) חילק בין סוגי הבושם, דבושם של נשים אסור אף בדרך עראי, ובושם של גברים שריחו עדין מותר, וע"ע בספר מאור ישראל (ברכות שם עמוד נט), דבמקום שגם האנשים נוהגים אין בזה משום "לא ילבש גבר שמלת אשה", וכתב שהקשה המהר"ם שיק (חיו"ד סי' קעג ד"ה והנה) מאי איריא ת"ח הרי זה מתיקוני הנשים, ויש בו משום לא ילבש גבר שמלת אשה, לראב"י (נזיר נח.) דאורייתא, ולרבנן מדרבנן, מאחר שכן עושות הנשים לנוי ולמצוא חן. וצ"ע. ע"כ. ולק"מ שבודאי שכן הדרך גם לאנשים להעביר ריח זוהמה וזיעה, ובני מלכים סכין שמן ורד אף בשבת (עי' שבת קיא.), ובחול אף לשאר בני אדם מותר. ומכאן הביא ראיה החכם צבי (סי' צב) שאין דין מוליד ריחא בשבת בבשר האדם. וע"ע בשאילת יעב"ץ ח"א (סי' מב) ובמור וקציעה (סי' שכז), ובברכות (נג:) שמן טוב מעכב הברכה, ופרש"י שמן טוב המבושם מעכב ברכת המזון למי שרגיל בו. ונראה דלריחא עביד. ע"ש. וכעין שכתב עוד מרן זיע"א בשו"ת יחוה דעת (חלק ו סימן מט) שבארחות חיים חלק ב' (עמוד רלב) כתב בשם הרשב"א, שבכל מקום שנוהגים האנשים להסתכל במראה, כמו הנשים, אין כאן משום שמלת אשה, ושרי. ע"כ. וכן כתב מרן הבית יוסף בבדק הבית יורה דעה (סימן קנו), שכן כתב הארחות חיים בשם הרשב"א. ע"ש. וכן כתב בחידושי הריטב"א (פרק ב' דעבודה זרה כט), שבמקום שנהגו האנשים כנשים להסתכל במראה, אין בזה משום לא ילבש גבר שמלת אשה. ועל זה סמכו בקצת מקומות. עכ"ל.

וכן כתב הנימוקי יוסף (עבודה זרה כט), שלדעת הגאונים שהתירו לאנשים להעביר שער בית השחי ובית הערוה, במקום שהאנשים מעבירים אותו, כמו הנשים, ואין בזה משום לא ילבש גבר שמלת אשה, הוא הדין לענין הסתכלות במראה, ואפשר שהחברים החמירו על עצמם בזה משום חסידות, כההיא דנזיר (נט) מן חברייא הוא שבקוה. ע"ש. וכן כתב בשו"ת הגאון רבי יהודה מינץ (סימן טז דף לא סע"ב) בשם רבותינו בעלי התוספות. ע"ש. ודברי הגאונים שמתירים לאנשים העברת שער בית השחי ובית הערוה במקום שנהגו, הובאו בשו"ת הרשב"א חלק ה' (סימן קכא). ע"ש.

אולם מרן הבית יוסף יורה דעה (סימן קפב) הביא לשון הרמב"ם (בפרק יב מהלכות עבודה זרה הלכה ט'): המעביר שער בית השחי ובית הערוה מכים אותו מכת מרדות. במה דברים אמורים במקום שאין מעבירים אותו אלא הנשים, כדי שלא יתקן עצמו תיקון נשים, אבל במקום שמעבירים השער הנשים והאנשים, אם העבירו אין מכים אותו. והוכיח מדבריו שעל כל פנים אסור לכתחלה בכל מקום. וחולק על הגאונים שמתירים בזה אף לכתחלה במקום שמעבירים אותו גם האנשים. ומרן בשלחן ערוך יו"ד (סימן קפב סעיף א') פסק כלשון הרמב"ם, ומשמע שסובר לאסור לכתחלה לאנשים להעבירו. אבל בשו"ת גנת ורדים (חלק יורה דעה כלל ו' סימן יב) כתב להשוות דעת הרמב"ם לדברי הגאונים המתירים אף לכתחלה, אלא שאגב דנקט ברישא מכים אותו מכת מרדות, כתב בסיפא אין מכים אותו. ע"ש. וכן הסכים לזה בשו"ת פרח שושן (חלק יורה דעה כלל ו' סימן ב'). ע"ש. והגאון רבי יוסף חיים מבבל בשו"ת רב פעלים חלק ג' (חלק יורה דעה סימן יח) כתב, דאף על גב דאנן אתכא דמרן סמכינן שפסק בסתם כדעת הרמב"ם לאסור לכתחלה אף במקום שגם האנשים מעבירים שער בית השחי ובית הערוה, מכל מקום בבגדאד נהגו האנשים להעבירו אף לכתחלה, כדעת הגאונים שמתירים, והמנהג הזה הוא פשוט וברור בעירו בגדאד. ע"ש. ולפי דברי הגנת ורדים והפרח שושן מנהגם נכון אף לדעת הרמב"ם. וכן נראה מדברי הנימוקי יוסף (סוף מכות) שהביא דברי רב שרירא גאון שמתיר לאנשים להעביר שער בית השחי ובית הערוה במקום שנהגו הכל להעבירו, ושכן כתב הרמב"ם (פרק יב מהלכות עבודה זרה) וכו'. ע"ש. ומשמע דסבירא ליה שגם הרמב"ם מתיר לכתחלה כדברי הגאונים. וכן כתב בפשיטות בשו"ת שרידי אש חלק ב' (סימן פא אות ג'). ע"ש. ועיין עוד בשו"ת שער שלמה זוראפה (סימן צד), ובשו"ת שארית יוסף ידיד חלק ב' (חלק יורה דעה סימן ח', עמוד צ'), ובספר סדר משנה (הלכות תפלה פרק ד' הלכה ג', דף צה ע"א). ע"ש. ומכל מקום נראה שלענין הסתכלות במראה במקום שגם האנשים מסתכלים במראה, נראה שיש להקל, שהרי הרשב"א התיר בזה אף לכתחלה, כנ"ל, אף על פי שבשו"ת הרשב"א חלק ד' (סימן צ') העלה לאסור העברת שער בית השחי ובית הערוה לאנשים אף במקום שהאנשים מעבירים אותו כנשים. ולכן יש לסמוך על כל הפוסקים שהתירו הסתכלות במראה לאנשים, במקום שדרך האנשים להסתכל במראה כנשים. והרמ"א בהגה יו"ד (סימן קפב סעיף א') פסק כדעת הגאונים להתיר לכתחלה לאנשים להעביר שער בית השחי ובית הערוה במקום שנהגו, ורק החברים נמנעים. ובהגה יו"ד (סימן קנו סעיף ב'), על מה שפסק מרן שאסור לאיש להסתכל במראה משום לא ילבש גבר, כתב, ויש אומרים דהיינו דוקא במקום שאין דרך להסתכל במראה אלא רק הנשים, אבל במקום שדרך האנשים גם כן להסתכל במראה מותר. ע"כ. ונראה מזה שגם לחברים מותר. והמהריק"ש בהגהותיו (בסוף סימן קפב) הגיה גם כן על דברי מרן השלחן ערוך שם שאסר להסתכל במראה, שזהו דוקא במקום שאין מסתכלים במראה אלא רק הנשים, ושכן נראה לו דעת הרמב"ם ז"ל שלא הזכיר דין הסתכלות במראה. ושכן נהגו. ע"כ. וכן כתב בספר פרי

האדמה חלק א' (בסוף הלכות עבודה זרה, דף יד סע"א). וכן כתב בהגהות הגאון רבי עקיבא איגר (סוף סימן קפב) בשם הגנת ורדים. ע"ש.

ועינא דשפיר חזי להגאון מרן החבי"ב בעל כנסת הגדולה בספרו דינא דחיי (לאוין מה, דף נג ע"א) שכתב, ובזמן הזה מנהג העולם שגם האנשים מסתכלים במראה אפילו להתנאות ולהתקשט, ונראה שסמכו על מה שכתב הר"ן, שבמקום שרגילים גם האנשים להסתכל במראה מותר, שאז אין בזה משום לא ילבש גבר שמלת אשה. וכמו שסמכו על דברי הגאונים שבמקום שנוהגים האנשים לגלח שער בית השחי ובית הערוה, כמו הנשים, מותר, וכן נהגו במקומנו שגם האנשים מעבירים שער בית השחי ובית הערוה, ומסתכלים במראה, ואין בזה שום איסור. ואמנם הר"ן כתב שהחברים נמנעים בכל מקום, והביא ראיה לזה מנזיר (נט), אבל זאת ראיתי בזמננו זה, שמקצת חברים נמנעים מלהסתכל במראה, ומקצתם אינם נמנעים, ואולי שסומכים על מה שכתב המרדכי (פרק ב' דעבודה זרה) בשם יש מפרשים, שאין איסור לראות במראה אלא כשמלקט שערות לבנות מתוך שחורות, אבל להתנאות ולהתקשט מותר. ע"כ. (והניף ידו שנית בדינא דחיי לאוין ס', דף סו ע"ג). וכן כתב בספרו כנסת הגדולה (סימן קנו, הגהות בית יוסף אות ה'). ע"ש. ותנא דמסייע ליה הוא המהריק"ש הנ"ל, שכתב להתיר על פי דברי הרמב"ם. גם בשלחן גבוה (סימן קנו סק"ה) כתב, שראה כמה תלמידי חכמים שנוהגים להסתכל במראה כמו שאר האנשים, והביא דברי הכנסת הגדולה. ע"ש. ובתפארת ישראל על המשניות (פרק ב' דעבודה זרה משנה ב', אות יב) כתב, שמאחר שכתב הרמ"א בהגה יו"ד (סוף סימן קנו), שאפילו במקום שנהגו להחמיר אם מסתכל במראה כדי להעביר כתמים מעל פניו, או להסיר נוצה מראשו מותר. (סמ"ג). לכן כל מי שיוצא לרחוב וחושש פן יהיו נוצות או לכלוך בפניו, או איזה שינוי בבגדיו ובכובעו, אפילו הוא רק ספק, מותר להסתכל במראה, כי גדול כבוד הבריות. ואפילו לתלמידי חכמים מותר, שהרי תלמיד חכם שנמצא רבב על בגדו חייב מיתה (שבת קיד), וכן צריך להזהר לבל יהיה מרושל בבגדיו ובהופעתו בפני הבריות. ובמיוחד בזמן הזה שכבוד התורה בעוה"ר כבר ירד אחורנית עשר מעלות, שבודאי שחובה עלינו להקפיד על כבוד התורה לבלי להשפילה יותר ח"ו, על ידי הופעה מרושלת, פן נהיה לבוז בעיני הבריות על ידי כך, והצעתי הדברים הנ"ל לפני אדוני אבי מו"ר הגאון זצ"ל, והודה לדברי. ע"כ. ודבריו נכונים ואמיתיים. וכן פסק בפשיטות, הרה"ג רבי עובדיה הדאיה בשו"ת ישכיל עבדי חלק ח' (חלק אורח חיים סימן יז אות ז'). אך לא זכר מכל הנ"ל. ועיין בשו"ת שמע אברהם פלאג'י (סימן י), ובספר לחיים בירושלים על הירושלמי (פרק א' דנדרים, דף מב ע"ד), ובשו"ת אגרות משה פיינשטיין כרך ה' (חלק יורה דעה סימן סא). ודו"ק. ע"כ.

וכן כתב בשו"ת עשה לך רב (לרבי חיים ד. הלוי, ח"ח סי' נ) להתיר כל מיני בושם כיון שרגילים גם גברים לבשם את עצמם, וז"ל: פשוט ביותר שאין בכך שום צד איסור כלל ואפילו לא מדת חסידות, שכן עיקר איסור זה הוא שלא יעשה איש תיקוני גוף המיועדים אך ורק לנשים. ולכן אפילו הראיה בראי שנפסק מפורש במרן לאיסור (שו"ע יו"ד סימן קנ"ו ס"ב) פרט לצורך רפואה וכדומה כמבואר שם (ועיין עוד בסימן קפ"ד ס"ה כתבו גדוה"פ להתיר במקום שרגילים האנשים לראות בראי כמו הנשים זולת החברים שנמנעים בכל מקום (גליון מהרש"א בסימן קפ"ב בשם הר"ן ומהר"י מינץ) ואפילו בהעברת שער בית השחי ובית הערוה שמפורש בש"ס לאסור, כתב הטור (שם בסימן קפ"ב) שבמקום שמעבירים האנשים השער אם העבירן אין מוחין בידו. וכתב הדרכי - משה שמשמע שאיסור יש, וציין דעת הר"ן בשם הגאונים מותר לכתחלה וכו'. ועיין עוד שם בפרישה אות ה'. ואף שהעברת שער הוא איסור תורה ולוקין עליו, וכ"ש בושם שלא

נזכר בשום מקום שיש להמנע ממנו, גם אם נניח שעיקרו מיועד לנשים, וכפי שנראה קצת כן מדברי מרן (בשו"ע או"ח סימן רי"ז ס"ד), אבל כיון שנהגו בו גם גברים פשוט שמותר אף לכתחלה. כל זה כתבתי לומר שאפילו מדת חסידות אין בכך, ובוא וראה שבכל בתי הכנסת נהגו לזלף מי בושם על המתפללים כשיש שמחת חתן או בר מצוה, וכן בשמחת תורה, ולא מיחה בהם אדם מעולם, וכו'.

ויש להוסיף טעם, שבדרך כלל המתבשמים מתכוונים מעצמם למנוע אי נעימות, כיון שאדם קורץ מחומר ובטבע הדברים גם אם שומר הוא על נקיון גופו עלול לנדוף ממנו ריח לא נעים, וביחוד בימים חמים שמזיעים, ולכן מרשים לעצמם, כפי שראיתי בעיני, גם ת"ח ויראי ה' להתבשם קצת. אעפ"י שאמרו רבותינו (בברכות מג ב) ששה דברים גנאי לו לת"ח אל יצא כשהוא מבושם לשוק. ודבר זה לא נאמר בלשון איסור ולא נזכר בהלכה, ולכן גם ת"ח אינם מקפידים בכך. ומכאן ראיה ברורה שמי שאינו ת"ח גם גנאי לא שייך, ובודאי שאין בכך שום איסור. אגב, הריח הוא דבר שמועיל מאד לנפשו של אדם, וכבר אמר רבא (ביומא עו ב) חמרא וריחני פקחין. ואף שאין משם ראיה להתבשם אלא להריח, אבל כאמור אין שום איסור להשתמש בבושם המיועד לגברים. ע"כ.

וראה בשו"ת אבני ישפה (ח"ד סי' צ) בשם הגרי"ש אלישיב שכאשר אין הבושם מיוחד לנשים מותר לגבר להשתמש בו. וז"ל: כתב השו"ע (יו"ד סי' קפ"ב סע' ה') וז"ל ולא יעדה איש עדי אשה כגון שילבש בגדי צבעונים וחלי זהב במקום שאין לובשים אותם הכלים ואין משימין אותו החלי אלא נשים עכ"ל, ובגמ' נזיר (נ"ט א') ולא ילבש גבר שמלת אשה שלא יתקן איש בתיקוני אשה ע"כ, וכתב רש"י (ד"ה שלא יתקן) וז"ל דהכי מתרגמינן ליה שלא יכחול ולא יפרכס בבגדי צבעונים של אשה עכ"ל, הרי כתב לנו רש"י שלא רק הבגד של האשה אסור לאיש, אלא גם לכחול שהוא לשים צבע כחול בעיניים, דכיון שדרך האשה להתיפות כך יש כאן משום לא ילבש. ונראה לפ"ז ה"ה בבושם שיש לו ריח שהוא מיוחד לנשים, א"כ גם זה מתיקוני אשה, ולכן יש לדעת אם יש לאבקת גילוח ריח מיוחד לנשים יש איסור להשתמש בו, אמנם אם ריח כזה רגילים בו גם גברים מותר להשתמש, וכמדויק בלשון השו"ע שכתב אלא נשים, אבל אם משותף מותר ומו"ר גאון אחד (שליט"א) אמר שגם גברים רוצים שיהיה להם ריח טוב, ואין זה דרך נשים והוא לא ידע על המציאות שיש ריח מיוחד לגברים ומיוחד לנשים, ולפי החכמת אדם בבינת אדם (סוף סי' ע"ד) שכל שהוא תכשיט, וכוונתו לצורך ולא להתקשט אז הוא מותר, א"כ גם כאן כוונתו לצורך להתגלח, ולכן יש לצרף סברא זו וסברת גאון אחד (שליט"א) ולהתיר, גם לפי מה שהסקתי לעיל בריח מיוחד לנשים, ונראה שגם קרם לידיים מבושם יש להתיר מטעמים אלו. ע"כ.

מפתחות

סימן קנד

בליל טבילה שחל בחנוכה, הנכון הוא שתמתין האשה לשהות בבית כשהבעל ידליק נרות חנוכה בצאת הכוכבים, שהוא הזמן המובחר של הדלקת נרות חנוכה, כדי שתהיה נוכחת בשעת ההדלקה כמו שכתבו האחרונים, ולאחר מכן תלך האשה לטבול לפי שזמנה כל הלילה, אמנם אם האשה מוכרחת לילך לטבילה תחילה, רשאי הבעל להמתין לאשתו להדליק נרות החנוכה לכשתחזור לביתה, מפני שהעיקר להלכה שזמן הדלקת נרות חנוכה כל הלילה, ובפרט שגם בזמננו הרבה נהגו להדליק בתוך הבית, אלא אם כן יודע שמסכמת האשה בלב שלם שבעלה ידליק הנרות בזמן צאת הכוכבים, אף שלא בנוכחותה, לפי שמצות הדלקת נר חנוכה היא נר איש וביתו, והיא יוצאת ידי חובה בהדלקה שמדליק בעלה, ומצוה מן המובחר להדליק בצאת הכוכבים כדעת השו"ע ולחוש לכתחילה לדעת הרמב"ם.

סימן קנה

מותר לכתוב על ידו או על בשרו בדיו על ידי עט וכדומה דבר מה לזיכרון כגון מספר טלפון, ואין בזה איסור של כתובת קעקע, שכל האיסור הוא דוקא בכתב שאינו יכול למוחקו כמו השריטה, וכן יש לפרש אף בדעת הרמב"ם.

סימן קנו

חרם דרבנו גרשום שלא לקרוא במכתב או אגרת של חברו ללא רשותו, אלא אם כן זרקו, ובמכתבים שמצאו מנפטר, ויתכן שיש בהם צוואה מהנפטר, יש להתיר לאחד האחים לעיין בהם אם יש בהם תועלת, שלא אסר רבנו גרשום במקום מצוה, ואם אין בהם תועלת לא יתנם לאחרים, כמו כן יש להתיר לפרקים, לבעל לעיין בכתב אשתו וכן לאשה בכתבי בעלה, וכן בכתבי ילדיהם כדי שיוכלו לקיים מצות תוכחה אם ימצאו כתב שאינו הגון, אמנם לכתחילה אין לקרוא גם מכתבים שנמצא באשפה או בגניזה, שמא בעליהם מקפידים שלא יקראו בהם, וזרקום מחמת שאין להם היכן להצניעם, וכן אין לקרוא מכתבים שנכתבו לאדמו"ר, או פתקים שנמצאו בסמוך לכותל המערבי משום גולה סוד הולך רכיל ומשום ואהבת לרעך כמוך.

סימן קנז

אין לגבר להתבשם כדי שיריחו את ריחו לפי שהוא מתיקוני נשים, ויש לחוש לאיסור לא ילבש גבר שמלת אשה. אולם מותר לבשם את עצמו עם מעט בושם המיועד לגברים שריחו עדין כדי למנוע ריח זיעה מגופו, ולהשרות אויר נעים, שבאופן זה גם גברים נהגו להשתמש. ואין לאיש להשתמש בבושם המיועד לנשים.

בשורה טובה לאוהבי התורה והלומדיה

לה"ו בינ"ו עמ"י עש"ק

בסיעתא דשמיא בקרוב רוצים להדפיס
את סדרת הספרים החדשה

"אשיחה בחוקיך בהלכה"

חמשה כרכים
לסדר פרשיות השבוע

מהרב אורן נזרית שליט"א

נדבך נוסף חשוב מאוד לסדרות הספרים
"שיחות חיזוק", "אשיחה בחוקיך" ועוד מהמחבר

ולעת מבקשים לזכות
את הציבור הקדוש
לסייע ולהיות שותף
בהדפסת סדרת הספרים
"אשיחה בחוקיך בהלכה"
ניתן לזכות בהוצאת הסדרה
או בפרשיות
ולהקדישן לברכה הצלחה
ולעילוי נשמת וכיו"ב

הספרים מעוטרים
בהסכמת גדולי הדור שליט"א
והתקבלו בס"ד באהבה רבה
בהיכלי התורה

לפרטים ניתן ליצור קשר בטל: 0509013000 ,0506491414

לה"ו בינ"ו עמ"י עש"ו

בשורה טובה
לאוהבי התורה ולומדיה

בסיעתא דשמיא יצא לאור עולם סדרת הספרים

"אַשִׁיחָה בְּחֻקֶּיךָ"

על פרשיות השבוע באגדה

מתוך סדרת הספרים אשיחה בחקיך באגדה ובהלכה

מהרב אורן נזרית שליט"א

הספרים מעוטרים בהסכמת גדולי הדור שליט"א
מלאים בהלכות בקניני תורה ובדרכים לעבודת ה' יתברך
משולבים בסיפורים על גדולי ישראל ודרך עבודתם

וכעת מבקשים לזכות את הציבור הקדוש
לסייע ולהיות שותף
להשלים את סדרת הספרים בהלכה לזיכוי הרבים
וזכות לימוד התורה וזיכוי הרבים תגן בעדכם
ניתן להקדיש פרשיות
לברכה והצלחה ולעילוי נשמת וכיו"ב

לקבלת גיליונות אלו חינם
יש לשלוח בקשה למייל:
toraoren@gmail.com

א.י.ש. אשדוד 052-7627127

לפרטים ניתן ליצור קשר בטל: 0506491414, 0509013000

שותפים להקים
מקום לה' משכנות ל'אביר יעקב'

אי"ה רוצים להתחיל בבניית בית כנסת
ובית מדרש יגדיל תורה
ומקוה טהרה לנשים ולגברים
ברחוב שמשון עמיצור בשכונת רמות בבאר שבע

רוצים לשתף 840 חברים שישתתפו בס"ך של תרומה בשם 'יעקב'
מו"ז רבי יעקב אביחצירא זיע"א
סה"כ 'יעקב' 182 ש"ח כפול 36 חודשים

דרך הקישור של נדרים פלוס מקבלים החזר מס לפי סעיף 46
וקבלה דיגיטלית למייל
בטלפון 03-7630585 שלוחה 9219

מי שיהיה שותף יזכה בספר חדש יגדיל תורה בהלכה שבת כרך א'

ערוץ יגדיל

או בסריקה

לפרטים: 0548410379

לפרטי הפקדה לחשבון בנק מזרחי סניף 426 מ.ח 371407 ע"ש יגדיל תורה